

E. du Perron. *Het land van herkomst*. Van Oorschot

In zijn bundel "notities" getiteld *In deze grootse tijd* (postuum gepubliceerd in 1947) somt Du Perron een aantal categorieën op van lezers die zijn grote roman *Het land van herkomst* uit 1935 verkeerd hebben begrepen. De vierde categorie komt er nog het minst ongunstig van af. Het gaat om lezers "die kort en goed het boek 'goed' = smakelijk vinden omdat zij het lezen als geroddel en gelaster over personen die zij kennen of menen te kennen. Over dit soort kan men kort zijn: ieder z'n plezier, dus waarom het hunne te storen?"

In de meest recente herdruk van *Het land van herkomst* wordt dit soort lezers op hun wenken bediend. Aan de tekst zijn immers - voor het eerst - de autobiografische aantekeningen toegevoegd die Du Perron had gemaakt in het zogenaamde "Greshoff-exemplaar" van de eerste druk van zijn roman. In deze aantekeningen wordt door de schrijver zelf de relatie tussen fact en fiction nauwkeurig aangegeven. Wie wil weten wat echt is gebeurd en wat verzonnen kan hier terecht. Ook onthult Du Perron wie voor de personages in zijn roman model hebben gestaan.

In de meeste gevallen levert dat niet veel nieuws op. Want dat Héverlé André Malraux moet voorstellen, zoals Du Perron in een andere aantekening schrijft de "hogere intelligentie" in het boek, was al lang bekend. Hetzelfde geldt voor Viala, in werkelijkheid Pascal Pia, de vriend die Du Perron vlak na zijn aankomst in Parijs (in de jaren twintig) tegen het lijf liep en die hem introduceerde in de Franse literaire wereld.

Ook wie de Nederlandse vrienden in de roman zijn geweest levert geen verrassingen op. Met Rijckloff is Adriaan Roland Holst bedoeld, in de roman een ervaren vrouwenjager. Maar in een van de aantekeningen erkent Du Perron dat het om een "eenzijdige en uitwendige weergave" gaat, "een Holst zonder dichterschap". Een soortgelijke eenzijdigheid tekent het portret van Ter Braak, die schuilgaat achter het personage Wijdenes. Du Perron merkt dan ook op: "Inderdaad zou het belachelijk zijn te beweren dat TB hierin werd uitgeput. Maar geen van de andere vrienden werd dat, en zou Ducroo zelf (in 500 blz.) mij volkomen weergeven? Kom kom".

Van die "andere vrienden" moet nog worden genoemd: Graaflant, hier het pseudoniem voor Jan Greshoff, die Du Perron in de Nederlandse literaire wereld introduceerde, nadat zij in Brussel met elkaar hadden kennisgemaakt. Opvallend is echter dat zoveel andere werkelijke vrienden van Du Perron in de roman niet voorkomen, zoals Paul van Ostaijen, Jan van Nijlen, Vestdijk en Slauerhoff. (Wel is er een intrigerende aantekening over de omstandigheden waaronder Du Perron het slot van zijn roman zou hebben geschreven: "met de grootste moeheid - en gepest door Slauerhoff").

Dit ontbreken benadrukt het fictionele karakter van Du Perrons boek, dat bij de eerste druk nog de aanduiding "roman" op het titelblad droeg. Gezien de mate waarin Du Perron zijn verleden heeft gearrangeerd niet ten onrechte. Maar dat werpt wel de vraag op, welk belang er moet worden gehecht aan deze

aantekeningen, die zozeer hun best doen de fictie terug te voeren naar de werkelijkheid? Wat schiet de lezer ermee op dat hij nu de echte namen kent van de vele Indische personages die voor hem toch alleen bestaan voor zover Du Perron ze heeft beschreven? Lees je het boek anders omdat je weet dat bepaalde gesprekken en anekdoten niet zijn verzonnen, maar daadwerkelijk hebben plaatsgevonden?

Ik geloof van niet. Misschien dat Du Perrons tijdgenoten zich nog konden verlekken aan *Het land van herkomst* vanwege bepaalde schandaleuze zaken die erin worden onthuld, maar de hedendaagse lezer heeft daar geen boodschap meer aan. Toch vind ik de aantekeningen niet zinloos; ze versterken de indruk van "oprechtheid" die de tekst maakt, overigens geheel conform het literaire credo van Du Perron en zijn samen met Ter Braak in 1931 opgerichte tijdschrift *Forum*.

Tot die oprechtheid behoort ook dat de lezer wordt gewezen op de kunstgrepen die door de schrijver zijn toegepast. In de aantekeningen wordt bij voorbeeld van bepaalde passages gezegd dat ze "over-gemonteerd" zijn, later aan de tekst zijn toegevoegd of oorspronkelijk op een andere plaats hebben gestaan. Du Perron verschaft op deze manier een kijkje achter de schermen, en dat wekt opeens een heel andere indruk. De oprechtheid maakt hier duidelijk hoeveel literair vernuft eraan te pas moet zijn gekomen om deze roman "oprecht" te laten zijn.

De paradox die hierin schuilt (en die al door Diderot werd geanalyseerd in zijn *Paradoxe sur le comdien*) heeft naar mijn idee veel te maken met de voornaamste thematiek van het boek. Men heeft *Het land van herkomst* wel een "Bildungsroman" genoemd. En dat lijkt mij tot op zekere hoogte ook wel terecht. Het boek gaat over de persoonlijkheid of liever de identiteit van Du Perrons alter-ego Arthur Ducroo. Maar daarvan krijgt men niet op overzichtelijke wijze, in chronologische volgorde het groeiproces te zien, eerder wordt van die persoonlijkheid en die identiteit een probleem gemaakt.

Ruim de helft van het boek bestaat uit de "memoires" van Ducroo; hij beschrijft er zijn jeugd in Nederlands-Indië en schetst en passant een weergalozе portrettengalerij van de Indische koloniale samenleving. Maar het gaat nooit om deze memoires alléén; in navolging van Stendhal en diens *Vie de Henry Brulard* verdiept Ducroo zich in zijn verleden om erachter te komen wat het te maken heeft met degene die hij nu is. Hij realiseert zich maar al te goed dat de identiteit van toen en nu niet vanzelf spreekt; de tijd heeft voor de nodige vervreemding gezorgd. "Wanneer een volwassen persoon ik zegt over zichzelf als kind, is er altijd iets vervalst", schrijft Ducroo ergens.

In een overigens opmerkelijk ambivalent artikel (opgenomen in *Mandarijnen op z'navelzuur*) heeft W.F.Hermans Du Perron verweten dat in diens roman "een leidende gedachte" ontbreekt. Hermans brengt dat ondermeer in verband met Du Perrons goede geheugen: "Beschrijving volgt op beschrijving, anecdote op anecdote; het ene personage na het andere wordt ten tonele gevoerd, maar de enige reden schijnt te zijn dat hij zich al die dingen toevallig herinnerde, niet dat hij er iets mee wilde doen".

Hermans neemt Du Perron in feite kwalijk dat hij niet een "klassieke

roman" heeft geschreven (zoals door hem gedefinieerd in *Het sadistisch universum*). Dat heeft Du Perron inderdaad niet, maar waarom daarvan een verwijt gemaakt? Die opeenstapeling van beschrijvingen, anekdoten en personages is er niet voor niets; pas dankzij de overvloed aan details, het bijna maniakale streven niets te vergeten krijgt de meer dan eens in het boek geslaakte verzuchting nooit "het wezenlijkste" te kunnen opschrijven een overtuigend reliëf. Het tekort wordt zichtbaar doordat de schrijver zo verwoed zijn best doet het tegen te gaan.

Hierin schuilt naar mijn idee ook het verrassend moderne karakter van *Het land van herkomst*. Deze roman drukt niet iets uit, zoals Hermans zou willen, dat eventueel ook op een andere manier zou kunnen worden gezegd, maar vormt een dynamisch geheel, waarin de schrijver Du Perron zijn personage Ducroo al schrijvend op zoek laat gaan naar zichzelf. Dát is het thema van de roman, een thema dat zich in de loop van de tekst ontvouwt, dat met het totaal van die tekst samenvalt, en dat je zou kunnen aanduiden als een worsteling om identiteit, om "trouw".

Dit laatste woord valt voortdurend op de bladzijden van *Het land van herkomst*, met name in de intellectuele discussies in Parijs tussen Ducroo, zijn vriend Héverlé en diens vrouw Bella. Onderwerp van discussie is vooral de huwelijks-trouw, de seksuele claim die geliefden op elkaar kunnen leggen en die zich, wat Ducroo betreft, zelfs tot vóór de kennismaking uitstrekt. Het is niet een onderwerp waar men zich tegenwoordig nog erg druk om zal maken, in elk geval niet op deze manier. Als *Het land van herkomst* ergens ouderwets aandoet, dan hier, al ligt dat niet alleen aan het onderwerp, maar ook aan de stijve, houterige manier waarop Du Perron deze discussies heeft weergegeven. Alle ironie en gevoel voor humor, die elders niet ontbreken, hebben hier het veld moeten ruimen voor de heilige ernst van het debat.

Dat neemt niet weg dat deze discussies over de "trouw" binnen de roman een wezenlijke functie hebben. De trouw is als allesoverheersende waarde het anker dat Ducroo in de zee van onzekerheid en tegenslag (de dood van zijn moeder, het getouwtrek om de erfenis met de "notarissen", de dreigende armoede) op zijn plaats houdt. Het is tot op zekere hoogte ook een nieuwe waarde, hem pas deelachtig geworden dankzij de liefde voor zijn tweede echtgenote Jane (in werkelijkheid: Elisabeth de Roos), de "Ene" die hij na lang zoeken toch nog had weten te vinden.

In de trouw verdedigt Ducroo zijn huwelijk met Jane als een nieuwe *raison d'être*; ter wille van haar wil hij iemand zijn en niet meer - zoals voorheen - een rol spelen. Het hele boek wordt in feite geschreven om haar te laten zien wie hij is. Om de roman volledig recht te doen zou de lezer zich dus in haar positie moeten verplaatsen, zoals Ter Braak in zijn recensie van *Het land van herkomst* terecht opmerkte.

Maar de trouw betekent in dit boek veel meer dan alleen de huwelijks-trouw. Het gaat evengoed om de trouw aan het verleden, aan die Indische koloniale wereld die ongetwijfeld mijlenver af heeft gestaan van het linkse intellectuele milieu waarin Du Perron zich in Parijs bewoog. Hoewel de meest gewelddadige anekdotes in *Het*

land van herkomst met merkbaar genoeg worden verteld, kun je niet zeggen dat de roman een apologie van het Nederlandse imperialisme in de Oost is geworden. Du Perrons kijk is kritisch, maar hij vergeet geen moment dat wat hij bekritiseert in zekere zin deel uitmaakt van hemzelf. De kritiek leidt niet tot een verloochening van het verleden.

Dat geeft aan welke betekenis van de trouw uiteindelijk de belangrijkste is geweest: de trouw aan zichzelf, dat wil zeggen de trouw aan het personage dat Ducroo voor zichzelf heeft gekozen. Want wie men is, berust bij Du Perron in laatste instantie op een keuze, een min of meer vrije wilsbeschikking. Wat dit betreft lijkt *Het land van herkomst* op een existentialistische roman *avant la lettre*. Iemands identiteit of persoonlijkheid is op den duur inderdaad volledig een kwestie van "trouw"; zonder deze trouw had Du Perron misschien een Nederlandse versie van *Der Mann ohne Eigenschaften* geschreven.

Tegen het eind van de roman doemt echter in de gedaante van de politiek en nieuwe bedreiging op voor de zo pas verworven eigen persoonlijkheid. In de Parijse discussies speelde de politiek voortdurend een rol tussen de regels door, maar in de laatste hoofdstukken neemt zij de overhand: "de krant verdringt het dagboek", schrijft Ducroo, meer en meer in beslag genomen door de troebelen die in 1934 de Stavisky-affaire veroorzaakt. Op 7 februari van dat jaar dreigde er in Parijs zelfs een staatsgreep van rechts, die weliswaar volkomen mislukte, maar desondanks velen deed beseffen dat wat in 1933 in Duitsland was gebeurd ook in Frankrijk tot de mogelijkheden behoorde.

Net als zijn vriend Héverlé, die zich in deze dagen tot het communisme bekeert, heeft Ducroo een afschuw van het fascisme, maar tot een politieke keuze voor links komt het niet, zijn nogal romantische sympathie voor "anarchistische bommenwerpers" ten spijt. In plaats daarvan spreekt Ducroo zijn afkeer uit van de politiek als zodanig: "Ik wil er mijn eer in stellen buiten dit alles te blijven zolang ik kan", merkt hij op. De enige partij waarvoor hij wil kiezen, is die van de "intellectuelen", dat wil zeggen van "degenen die niet naar de politiek zijn overgelopen", terwijl hij zijn afkeer van het politieke engagement motiveert als een combinatie van "weigering van het compromis" en "afschuw van de afstompende autoriteit".

Het is Du Perron niet gelukt volledig in deze houding te volharden. Later in het decennium, zij het deels vanuit Nederlands-Indië (waarheen hij in 1936 samen met zijn vrouw was vertrokken), heeft hij toch actief aan de strijd tegen het nationaal-socialisme deelgenomen. Ongetwijfeld vanuit het inzicht dat trouw aan zichzelf in de praktijk identiek was aan verzet tegen de totalitaire dreiging.

In de roman ontbreekt deze conclusie; *Het land van herkomst* eindigt niet met een strijdkreet, maar met een tegen alle pessimistische verwachtingen in vasthouden aan de eigen waarheid die weigert zich ondergeschikt te laten maken aan het een of andere politieke ideaal, zelfs niet aan dat van de democratie. Dat lijkt mij, al was het alleen maar vanuit literair oogpunt, een sterk slot. Door voor zichzelf het recht op te eisen alleen te staan bekrachtigt Ducroo de individuele inzet die al het hele boek door zo overtuigend aanwezig is en maakt hij bovendien op

indrukwekkende wijze iets voelbaar van het letterlijke levensbelang dat het schrijven in vrijheid voor Du Perron moet hebben gehad. Ondanks de tegenwoordige afwezigheid van totalitair gevaar kost het moeite hierop niet een beetje jaloers te worden.

(*de Volkskrant*, 1-12-1989)